

Araştırma Makalesi

Coğrafi İşaretli Tarımsal Ürünlerin Denetimi ve Belgelendirilmesi: Malatya Kayısı Örneği

Audit and Certification of Geographically Indicated Agricultural Products: The Case of Malatya Apricot

Fusun Zehra ÖZKAN Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi fusun.ozkan@altinbas.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-4784-3844	Mehmet HASDEMİR Dr., T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı mehmet.hasdemir@tarimorman.gov.tr https://orcid.org/0000-0002-6306-6045	Mine HASDEMİR Ziraat Yüksek Müh., T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı mine.hasdemir@tarimorman.gov.tr https://orcid.org/0000-0001-5936-9206
Özge SEÇMELER Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi ozge.secmeler@altinbas.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-5348-2782	Gökhan TAŞPINAR Öğr. Gör., Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi gokhan.taspinar@altinbas.edu.tr https://orcid.org/0000-0003-4145-5266	Sercan AZBAZ Serbest Araştırmacı sercsnazbaz@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-0146-0434

Makale Geliş Tarihi	Makale Kabul Tarihi
14.08.2025	10.09.2025

Öz

Coğrafi işaret tescili, bir ürünün kalitesi, gelenekselliği ve yöresel nitelikleri ile bağlantılı olarak pazarda tanınmasını sağlamaktadır. Son yıllarda coğrafi işaretli ürünlerin sayısı hızla artmaktadır. Ancak, coğrafi işaret kullanımında etkin bir denetim mekanizması oluşturulmadığında, tüketici güveni zedelenmekte, haksız rekabet artmakta ve gerçek üreticiler zarar görmektedir. Bu nedenle, coğrafi işareten beklenen faydaların sağlanması, etkin bir denetim sisteminin varlığına bağlıdır. Bu çalışmada, coğrafi işaretli ürünlerin TS EN ISO/IEC 17065 standardına göre akredite bir kuruluş tarafından denetlenmesini ve belgelendirmesini sağlayacak belgelendirme programının temel unsurları tasarlanmıştır. Bu çalışmanın amacı coğrafi işaret tescil şartlarında belirlenen özellikler çerçevesinde denetim mekanizmasının güçlendirilmesi ve pazara sunulan ürünlerde tüketici güvenliğini tesis edecek şekilde belgelendirme döngüsünden geçirilmesi için örnek bir belgelendirme programının tasarlanmasıdır. Programın ana esaslarının belirlenmesinde, Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde coğrafi işaret tesciline sahip "Malatya Kayısı" örnek olarak seçilmiştir. Dünya kayısı üretim ve ihracatında birinci sırada yer alan Malatya'da, örnekleme yöntemiyle seçilen 80 kayısı işletmesinde anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, işletmelerin %47.50'si coğrafi işaret kullanırken, %52.50'si kullanmamaktadır. Coğrafi işaret kullanmayanların %35.71'i ürünlerini pazarladıkları yerlerin talep etmediğini, %33.33'ü ihtiyaç duymadıklarını, %30.95'i ise konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmiştir. Buna karşın,

Önerilen Atıf/Suggested Citation

Özkan, F.Z. & Hasdemir, M., Hasdemir, M., Seçmeler, Ö., Taşpınar, G., Azbaz, S., 2025, Coğrafi İşaretli Tarımsal Ürünlerin Denetimi ve Belgelendirilmesi: Malatya Kayısı Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 60(3), 3186-3208.

işletmelerin %85.00'i belgelendirme programı oluşturulması durumunda "Malatya Kayısı" coğrafi işaretinin belgelendirilmesini talep edeceklerini ifade etmiştir. Bu sonuçlar, coğrafi işaretli ürünler için akredite bir belgelendirme programının geliştirilmesinin, hem üreticiler hem de tüketiciler açısından önemli bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi İşaret, Akreditasyon, Denetim, Belgelendirme, Malatya Kayısı

Abstract

Geographical indication registration ensures the market recognition of a product based on its quality, traditional characteristics, and regional attributes. In recent years, the number of geographical indication-registered products has been increasing rapidly. However, in the absence of an effective control mechanism for the use of geographical indications, consumer trust is undermined, unfair competition intensifies, and genuine producers are adversely affected. Therefore, achieving the expected benefits of geographical indications depends on the existence of an efficient inspection system. This study designs the core components of a certification program that would enable the audit and certification of geographical indication products by an accredited body in accordance with the TS EN ISO/IEC 17065 standard. The main purpose of this study is to design a sample certification program to strengthen the inspection mechanism within the framework of the special characteristics determined by geographical indication registration conditions and to ensure that products offered to the market are subjected to a certification cycle that establishes consumer confidence. The "Malatya Apricot," registered as a geographical indication both in Türkiye and the European Union, was selected as a case study in determining the main principles of the program. A survey was conducted with 80 apricot enterprises in Malatya, which ranks first in the world in apricot production and exports, using a sampling method. According to the survey results, 47.50% of enterprises use the geographical indication, while 52.50% do not. Among those not using it, 35.71% stated that their marketing channels did not require it, 33.33% felt no need for it, and 30.95% lacked sufficient knowledge on the subject. In contrast, 85.00% of enterprises indicated that they would request certification of the "Malatya Apricot" geographical indication if a certification program were established. These findings reveal that the development of an accredited certification program for geographical indication products is a significant necessity for both producers and consumers.

Keywords: Geographical Indication, Accreditation, Audit, Certification, Malatya Apricot

1. Giriş

İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, kentleşme ve endüstriyel ürünlerin yaygınlaşması, tüketici tercihlerini etkilemektedir. Buna karşılık, yerel ve özgün ürünlere olan talep her geçen gün artmaktadır. Küreselleşen dünya ekonomisinde, bir yörede üretilen ve o coğrafyaya özgü hale gelen ürünler için yeni fırsat alanları oluşmaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda coğrafi işaretli ürünlerin sayısında hızlı bir artış gözlenmektedir.

Belirli bir bölgeden kaynaklanan veya belirgin bir niteliği, ünü ya da özelliği itibarıyla bir bölge ile özdeşleşmiş ürünleri ifade eden coğrafi işaretler, tüketiciler için aynı zamanda bir güven unsuru oluşturmaktadır. Coğrafi işaretler ve geleneksel ürün adları; coğrafi kaynak belirtme, geleneksel bilgi ve kültürel değerlerle şekillenmiş üretim metodunu ve kaliteyi garanti etme, pazarda ürünleri ayırt ederek bir pazarlama aracı olarak işlev görme ve ürün taklitçiliğiyle mücadele etme gibi çeşitli rollere sahiptir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2023).

Coğrafi işaret tescili sonucunda; kalitesi, gelenekselliği ve yöresel hammaddelerle bağlantılı yerel nitelikleri nedeniyle belli bir üne kavuşmuş ürünlerin korunması hedeflenmektedir. Ancak, hızla artan coğrafi işaret kullanımına yönelik etkin bir denetim mekanizmasının oluşturulamaması durumunda, tüketici güveni zedelenmekte; bu durum, haksız rekabeti artırarak ürünün gerçek üreticilerinin zarar görmesine neden olmaktadır.

Türk Patent ve Marka Kurumu verilerine göre Türkiye’de sadece 2024 yılında coğrafi işaret başvuru sayısı 431, coğrafi işaret tescil sayısı 166 olarak gerçekleşmiştir. Böylece toplam tescilli coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı sayısı 2024 yılı sonu itibarıyla 1690’ye yükselmiştir. Türkiye’nin, 2024 yılında Avrupa Birliği’nde tescilli coğrafi işaretli ürün sayısı ise 29’a çıkmıştır. AB nezdinde işlemleri devam eden coğrafi işaret başvuru sayısı 51’e ulaşmıştır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024).

Türkiye’de çok sayıda coğrafi işaret tescili bulunmasına karşılık, bu coğrafi işaretlerin denetimi ve uygulamaya aktarılması konusunda ciddi sorunlar bulunmaktadır. Denetim etkinliğinin artırılması yanında AB pazarlarına coğrafi işaretli ürünlerin ihraç edilebilmesi amacı ile bağımsız kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının kurulmasına, özellikle AB genelinde başarılı denetim ve izlenebilirlik sistemlerinin ürün bazında incelenerek Türkiye’de uygulanabilirliği hakkında araştırmalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Dokuzlu ve Söyler 2023, s.15-25).

Coğrafi işaretle koruma altına alınan temel unsur, belirli bir coğrafi bölgeyle ilgili kalite algısı ve bu bölgenin

ürün özelliklerine bağlı olan bilinirlik olarak ifade edilmektedir (Akın, Karabulut ve Topcu 2008, s. 939–948). Bir ürün için belirli bir kalite sembolü haline gelmiş coğrafi işaretin koruma altına alınması, ilgili bölge halkı açısından da büyük katkılar sağlamaktadır (Keskin, 2019). Coğrafi işaret tescili temel olarak; coğrafi işarete konu ürünün kalitesinin korunması ve belli bir standartta üretiminin sağlanması, coğrafi işaret konusu yörede bulunan üreticilerin tescilin sağlamış olduğu korumadan öncelikli olarak yararlanmaları, kırsal bölgelerdeki her türlü tarım ve el sanatları ürünlerinin korunması ve böylece bu bölgelerde ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amacına yöneliktir (Oraman 2015, s. 76–85). Coğrafi işaret birçok alanda kullanılmakla birlikte, yaygın olarak tarım ve gıda ürünleri için kullanılmaktadır. Coğrafi işaretler, sertifika işlevi gören kendine özgü fikri mülkiyet hakları olarak belirli ürünlerin esas olarak belirli niteliklere, özelliklere veya itibara sahip olduğu coğrafi kökenlerine ve üretim yöntemlerine atfedilebilmektedir (EUIPO, 2016).

Coğrafi işaretlerin marka, patent, endüstriyel tasarım gibi diğer sınai haklardan üstünlüğü tek bir üreticiyi korumaktan ziyade, belirli şartlar altında belli bölgede üretim yapan üreticilerin tümünü birden korumasıdır. Coğrafi işaret alana, yöreye, bölgeye, ülkeye bağlı olup sağladığı hak belli bir kişiye/üreticiye bağlanmadan gerekli şartları taşıyan bütün taraflarca kullanılabilir (Ağagündüz, 2020, s. 55–65; Mercan ve Üzülmüş, 2014, s. 67-94). Tescilde belirtilen koşullara uygun üretim ve ticaret yapan tüm kişilere coğrafi işareti kullanma hakkı verilmektedir (Maghaminia, 2019, s.90-107).

Türk Patent Enstitüsü’nün 28.01.2001 tarihli 32 numaralı Coğrafi İşaret Tescil Belgesine göre “Malatya Kayısı” menşe türünde coğrafi işaret olarak 2001 yılında ülkemizde tescil edilmiştir. Tescil işlemi mülga 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname’nin 12. maddesine göre gerçekleştirilmiştir. Coğrafi işaret başvurusu Malatya Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılmıştır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2001).

Avrupa Birliği nezdinde yapılan müracaat ise 2017 yılında sonuçlanmıştır. 07.07.2017 tarihli ve L 174/1 sayılı AB Resmi Gazetesi’nde yayımlanan 2017/1220 sayılı Komisyon Uygulama Tüzüğü ile “Malatya Kayısı” coğrafi işaret (menşe adı) olarak her türlü kötüye kullanım ve taklitlerine karşı Türkiye’nin yanı sıra Avrupa Birliğinde de koruma altına alınmıştır (AB Resmi Gazetesi, 2017).

1.1 Coğrafi İşareti Düzenleyen Mevzuat

Türkiye’de 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 34. maddesinde coğrafi işaret; “belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işaret” olarak tanımlanarak menşe adı ya da mahreç işareti olarak tescil edileceği belirtilmiştir. 6769 sayılı Kanunda menşe adı ve mahreç işareti aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (Türkiye, 2017):

- Menşe Adı: ‘Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlardır.

- Mahreç İşareti: ‘Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlardır.

Bununla birlikte Sınai Mülkiyet Kanununda, coğrafi bir yer adı içermese dahi birinci fıkrada yer alan şartları taşıyan bir ürünü belirtmek için geleneksel olarak kullanılan, günlük dilde yerleşmiş ve coğrafi bir yer adı içermeyen adlar da menşe adı veya mahreç işareti olabileceği hükmü bulunmaktadır. Menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ve ilgili piyasada bir ürünü tarif etmek için geleneksel olarak en az otuz yıl süreyle kullanıldığı kanıtlanan adlarda, geleneksel üretim veya işleme yöntemi yahut geleneksel bileşimden kaynaklanması veya geleneksel hammadde veya malzemeden üretilmiş olması halinde geleneksel ürün adı olarak tanımlanabilmektedir (Türkiye, 2017).

Coğrafi işaretin tescil edilmesi kadar kötüye kullanılmaması için gereken tedbirlerin alınması da önem arz etmektedir. Bu koruma sistemlerinden en önemlilerinden biri Avrupa Birliği’nde uygulanan sistemdir. Tarım Ürünleri ve Gıda Maddeleri İçin Coğrafi İşaretlerin ve Menşe Adlarının Korunmasına İlişkin AB 2081/92 sayılı mülga Konsey Tüzüğü 14.07.1992 tarihinde yayımlanmıştır (Hajdukiewicz, 2014, s.3-14). Bu yasal düzenlemenin temel amacı, tüketicilere kalite standartları belli ve belirli üretim metotları çerçevesinde üretilen ürünler sunmak ve bölgesel ürünleri koruyarak üreticilere güçlü bir pazar yaratmak ve aynı zamanda kalkınmayı da sağlamak olarak belirlenmiştir.

Avrupa Birliğinde, zamanla coğrafi işarete olan talebin artması ve kullanımının yaygınlaşması nedeniyle mevzuatta güncellemeler yapılmıştır. 2012 yılında 1151/2012 sayılı “Tarımsal Ürünler ve Gıdalara İlişkin

Kalite Düzenlemeleri Hakkında Tüzük” yayımlanmış ve insan tüketimine yönelik tarım ürünleri ve gıdalar için coğrafi işaret kurallarını düzenlemiştir. Bu düzenlemede, jenerik adlar, bitki çeşidi veya hayvan soyu adları, eş sesli adlar ve markaların coğrafi işaret olarak tescil edilmeyeceğine yer verilmiştir (Özgür, 2016, s.41-73)

Gıda ve tarım ürünleri, şaraplar ve distile alkollü içkilerde coğrafi işaret ve diğer kalite göstergelerine ilişkin koruma şartlarını birleştirmek, sadeleştirmek ve sistemi güçlendirmek üzere 11.04.2024 tarihli ve 2024/1143 sayılı AB Tüzüğü 23.04.2024 tarihinde Avrupa Birliği Resmi Gazetesi’nde yayımlanmıştır. “Şarap, Alkollü İçecekler ve Tarım Ürünleri ile Geleneksel Spesiyaliteler İçin Coğrafi İşaretler ve Tarım Ürünleri İçin Garantili ve İsteğe Bağlı Kalite Şartları Hakkında 2024/1143 sayılı Tüzük” ile 2024/1143 sayılı AB Tüzüğü ile (AB) 1308/2013, (AB) 2019/787 ve (AB) 2019/1753 sayılı Tüzüklerde değişiklik yapılmış, (AB) 1151/2012 sayılı Tüzük ise yürürlükten kaldırılmıştır. (AB) 2024/1143 sayılı Tüzük 13 Mayıs 2024 tarihinden itibaren yürürlüğe girmekle birlikte, kayıt prosedürünün ulusal aşamasına ilişkin itiraz prosedürünü düzenleyen 10(4) ve 10(5) maddesi ile ürün spesifikasyonuna uygunluğun doğrulanmasını düzenleyen 39(1) maddesi ve ürün spesifikasyonuna uygunluğun tasdiki hususlarını düzenleyen 45. maddesinin 1 Ocak 2025 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesine karar verilmiştir (Avrupa Birliği, 2024).

1.2 Coğrafi İşaretlerin Kullanımı ve Denetimi

Coğrafi ortam özelliklerinin ortaya çıkardığı ürün özelliklerinin ve çeşitliliğinin coğrafi işaret tescili ile korunması, hem son dönemlerde şekillenen dünya ticaret kuralları hem de tüketicilerin gıda güvenliği ve kalite konusunda farkındalıklarının artması ile giderek önem kazanmaktadır (Yılmaz ve Güven, 2019, s.287-294). Ayrıca coğrafi işaret tescilinin temel amaçları sadece tüketicileri ve üretici gruplarını korumak değil aynı zamanda kırsal kalkınmayı destekleyerek, sahip olduğumuz kültürel değerleri koruyarak aynı zamanda çevreye ve biyoçeşitliliğe de sahip çıkmaktır (Oraman 2015, s. 76–85 ; Başaran 2016 ; Yenipınar ve ark.2014, s.13-23). Bu noktada coğrafi işaret tescili ile birlikte yürütülebilecek bir belgelendirme programının varlığı önem kazanmaktadır. Tarımsal belgelendirme programları incelendiğinde gerek iyi tarım uygulamaları gerekse organik tarım gibi sürdürülebilir tarım tekniklerine ait belgelendirme programlarında çevre, insan, hayvan, bitki refahı için pek çok önlem alındığı ve kontrol noktalarının oluşturulduğu görülmektedir.

Coğrafi ortam özelliklerinin ortaya çıkardığı ürünlerin, coğrafi işaretler ile tescil edilmesinin ekonomik yönü incelendiğinde sürecinin güvenilir ve kalite prensiplerinde hizmet vermesi için bu alanda yapılacak belgelendirme faaliyetlerinin, talep edilen kalite ve güvenlik kriterlerini sağlamaları ve tüketiciler tarafından tercih edilecek durumda olmaları gerekmektedir (Moschini, Menapace and Pick 2008, s. 794–812). Bölgesel bir kimliğe sahip tarım ve gıda ürünleri için belgelendirme, bu ürünlerin kalitesini güvence altına almak için önemli bir mekanizmadır. Coğrafi işaret tescil sürecinde, uygulama prosedürlerinin belgelendirme ve denetim sistemindeki rolünün bütünsel olarak ele alınması gerekliliği hem ürün kalitesi hem de gıda güvenliği açısından kaçınılmazdır (Menapace, Moschini 2012, s. 539–566).

Coğrafi işaretlerin yetkili olmayan kişiler tarafından yanlış ve yanıltıcı bir şekilde kullanılması hem tüketiciler hem de bu ürünlerin asıl üreticileri açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Tüketiciler arasında sahte bir ürün almalarına rağmen orijinal bir ürün aldıklarına inanmakta ve böylece kandırılmaktadır (Gökövali 2007, s.141-160). Bu kapsamda coğrafi işaret kullanımında ortaya çıkabilen uygunsuzlukların giderilerek, hem üreticilerin hem de tüketicilerin korunmasına katkı sağlayacak akredite bir belgelendirme programının oluşması Türkiye’de coğrafi işaret sistemini koruyacak ve geliştirecektir.

Türkiye’de 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 49. maddesi gereğince coğrafi işaretlerin ve geleneksel ürün adlarının kullanımının denetimi; tescilli coğrafi işaretleri ve geleneksel ürün adlarını taşıyan ürünlerin üretimi, piyasaya arzı veya dağıtımı aşamalarında veya ürün piyasada iken kullanımının tescilde belirtilen özelliklere uygunluğunun denetimine ilişkin her türlü faaliyeti kapsamaktadır. Denetimin, başvuruda belirtilen ve Türk Patent ve Marka Kurumunu tarafından yeterliliği onaylanan denetim mercii tarafından yerine getirileceği, sicilde yer alan denetim mercisinde değişikliğin de Kurumun onayı ile yapılabileceği hükmü bulunmaktadır. 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ile diğer kanunlarda yer alan coğrafi işaretlerin ve geleneksel ürün adlarının denetimine ilişkin hükümler ise saklı tutulmuştur (Türkiye, 2017).

Coğrafi İşaret Tescil Belgesine göre “Malatya Kayısı” coğrafi işaret kullanımının denetim biçimi; Malatya Ticaret ve Sanayi Odası koordinatörlüğünde, Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, Tarım İl Müdürlüğü, Ziraat Odası, Meyvecilik Araştırma Enstitüsü, İnönü Üniversitesi Kayısı Araştırma ve Uygulama Merkezi, SS. Malatya Tarım Satış Kooperatifleri Birliği uzman elemanlarından birer kişi olmak üzere en az üç kişiden oluşturulacak denetim komisyonu tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir (Türk Patent ve Marka Kurumu,

2001).

Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından yayımlanan Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürün Adları Denetim Raporu Hazırlama Kılavuzunda; denetim merciinin her tescil belgesinde denetleme başlığı altında belirlenen ve tescilli coğrafi işaretin denetimini gerçekleştirmekle yükümlü merci olduğu, denetim ile ilgili süreçlerin uygun şekilde yürütülmesinden tescil ettirenin sorumlu bulunduğu yer almaktadır. Bununla birlikte denetim merciinin, “denetim faaliyetleri sırasında üniversiteler, araştırma kuruluşları vb. veya TS EN ISO/IEC 17065 standardına uygun kurum ve kuruluşlardan yardım alabileceği” belirtilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024).

Avrupa Parlamentosu ve Konseyi 2024/1143 sayılı Tüzüğü'nün 39 (4) maddesinde; üçüncü bir ülkeden kaynaklanan ürünleri belirten coğrafi işaretler bakımından, ilgili ürünün piyasaya arzından önce, ürün spesifikasyonuna uygunluğun doğrulanması üçüncü ülke tarafından belirlenen bir veya daha fazla yetkili makam veya bir veya daha fazla ürün belgelendirme kuruluşu tarafından gerçekleştirileceği tanımlanmıştır. Aynı Tüzüğü'nün 41. maddesinde; ürün belgelendirme kuruluşlarının devredilen görevler için EN ISO/IEC 17065 Standardı veya EN ISO/IEC 17020 Standardından birine uyması ve akredite edilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır (Avrupa Birliği, 2024).

ISO/IEC 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardının 7.1 maddesinde “belgelendirme kuruluşu, kendi belgelendirme faaliyetlerini kapsayan bir veya daha fazla belgelendirme programı/programları işletmelidir” hükmü bulunmaktadır. Bu nedende, coğrafi işaretlerin akredite bir belgelendirme kuruluşun tarafından denetlenmesi için öncelikle belgelendirme programının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Türk Standardları Enstitüsü, 2012).

Denetim merciinin objektif olarak, yetkin ve yeterli sayıda personelle, gerekli kaynağa ve donanımına sahip olarak denetim görevinin icra edilmesi gereklilikleri dikkate alındığında, akredite bir belgelendirme programı oluşturularak denetimlerin icra edilmesi denetim mekanizmasını güçlendirecek ve Avrupa Birliği mevzuatına uyumu sağlayacaktır. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nde uygulanan denetim mekanizmalarının benzeri olarak Türkiye'de de coğrafi işaretli ürünlerin Uluslararası Standard Organizasyonu tarafından yayınlanan ISO/IEC 17065:2012 Standardına göre akredite olmuş kuruluşlar tarafından belgelendirilmesinin yapılması, söz konusu ürünler için hem gıda güvenliğinin ve kalite kriterlerinin sağlanması, hem de aykırı kullanımların engellenerek coğrafi işarete olan güvenin artmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, dünyada 2021 yılında yaklaşık 552 bin hektar alanda 3.6 milyon ton kayısı üretimi gerçekleşmiştir. Dünya kayısı üretiminde Türkiye hem üretim alanında hem de üretim miktarında birinci sırada yer almaktadır. Dünyada toplam kayısı üretim alanının %24.4'ü Türkiye'de, Türkiye'nin kayısı toplu meyvelik alanının %61.9'u ise Malatya'da bulunmaktadır. “Malatya Kayısı”nın AB tarafından coğrafi işaret olarak tescil alması işlenmiş ve özel nitelikli (niş) kayısının pazarlanmasında ürünü farklılaştırıcı bir araç olacağı değerlendirilmektedir (Hasdemir 2023, s.377). Buna karşılık, 2020-2023 yılları arasındaki Avrupa Birliği'nin RASFF-Gıda ve Yem İçin Hızlı Uyarı Sistemi istatistiklerine göre Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden AB'ye ihraç edilen kuru kayısı için toplam 9 bildirim yapılmıştır. Bu bildirimlerin kurutulmuş kayısıda tespit edilen yüksek kükürt oranı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır (Özkan, 2023). Bu doğrultuda “Malatya Kayısı” coğrafi işaretine ilişkin oluşturulacak belgelendirme programı, hem Türkiye hem de küresel boyutta kayısı piyasalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışmada, “Malatya Kayısı” coğrafi işareti kullanımına yönelik denetim mekanizmasının ISO/IEC 17065 standardına göre akredite bir kuruluş tarafından gerçekleştirilmesi durumunda, ihtiyaç duyulacak ürün belgelendirme programının ana hatları tasarlanmıştır. Türkiye'de daha önce hazırlanmamış bir belgelendirme programı için “Malatya Kayısı”nın örnek olarak seçilmesinde, bu ürünün ülkemizde ve Avrupa Birliği'nde coğrafi işaret alan ilk tarım ürünlerinden biri olması, üreticilerin aynı coğrafi bölgede yoğunlaşması ve Malatya'nın, dünyanın en önemli kuru kayısı üretim ve ihracat merkezi olarak öne çıkması etkili olmuştur.

2. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın ana amacı coğrafi işaret tescil şartlarında belirlenen özellikler çerçevesinde denetim mekanizmasının güçlendirilmesi ve pazara sunulan ürünlerde tüketici güvenliğini tesis edecek şekilde belgelendirme döngüsünden geçirilmesi için örnek bir belgelendirme programının tasarlanmasıdır. Çalışmanın ana materyalini ise Tarım ve Orman Bakanlığı Malatya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü kayıtlarında bulunan kuru kayısı işleme tesisleri oluşturmaktadır. Kuru kayısı işleme tesislerinin tamamına erişim imkânı olmadığı için örnekleme yapılmak suretiyle belirlenen sayıda işletme ile anket çalışması yürütülmüştür. Sonlu bir

popülasyon için belli bir özelliği taşıyanların bilinen veya tahmin edilen oranına göre örnek hacmi Oransal Örneklem Yöntemi ile aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır (Newbold 1995).

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_{\hat{p}_x}^2 + p(1-p)}$$

Formülde;

$\sigma^2_{\hat{p}_x}$ = Oranın varyansı

n: Örnek hacmi

N: Ana kitle

p: Oran

Malatya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün 2022 yılı kayıtlarına göre Malatya'da 150 kayısı işletme tesisi bulunmaktadır (Malatya Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2022). Oransal örnek hacmi yöntemine göre %10 hata payı ve %99 güven aralığında örnek hacmi 80 olarak belirlenmiştir. Maksimum örnek hacmine ulaşmak için $p=0.5$ alınmıştır.

Malatya ilinde faaliyette bulunan kayısı işletmeleriyle yüz yüze görüşmek suretiyle 2022 yılında deneme anketi yapılarak anket içeriği belirlenmiş ve 2023 yılında örneklem ile seçilen işletmelerde anket çalışmaları tamamlanmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan anket soruları Altınbaş Üniversitesi Etik Kurul'u tarafından değerlendirilmiş ve uygun bulunmuştur. (Etik Kurul Onay Belgesi Toplantı Numarası: 2023/31, Tarih: 10.11.2023). Araştırma sonuçlarına göre coğrafi işaret kullanan ve kullanmayan işletmelere ait özellikler incelenerek, bu özelliklerin her biri için işletmeler arasında fark olup olmadığı Mann-Whitney U ve Ki-kare testi yapılmak suretiyle belirlenmiştir. Sürekli ancak normal dağılım göstermeyen işletme kapasitesine ait veriler Mann-Whitney U testine tabi tutularak, kesikli veriler (işletmenin hukuki yapısı, karşılaşılan sorunlar, depo varlığı vb.) ise Ki-kare testine tabi tutularak üretim sistemlerine göre oluşturulan ayrı ayrı gruplar arasında farklılık olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Ki-kare testinde yararlanılan test modelleri tablonun tipine göre farklılık göstermektedir. Teorik değerlerin büyüklükleri de uygulanacak test modelini ve test istatistiğinin hesaplama biçimini farklılaştırmaktadır. Bu nedenle araştırmada, gözlemlerdeki teorik değerlerin tümü 25'e eşit veya daha büyük olduğu durumlarda Pearson Ki-kare testi, Pearson Ki-kare koşullarının geçerli olduğu ancak gözlenen değerlerin çok farklı büyüklüklerde olduğu durumlarda Pearson Ki-kare testi yerine Benzerlik Oran Ki-kare testi kullanılmıştır. Teorik frekanslardan her hangi biri 5 ile 25 arasında ise Yates Ki-kare testi, gözlenen teorik frekanslardan her hangi birinin 5'den küçük olması durumunda da Fisher Ki-kare testi uygulanmıştır (Özdamar, 2009).

Araştırma sonuçlarına göre kayısı işletmelerinin mevcut durumu dikkate alınarak, coğrafi işaret tescil şartlarında belirlenen özellikler çerçevesinde denetim mekanizmasının güçlendirilmesi ve pazara sunulan ürünlerde tüketici güvenliğini tesis edecek şekilde belgelendirme döngüsünden geçirilmesi için örnek bir belgelendirme programı tasarlanmıştır. Belgelendirme Programı; Avrupa Akreditasyon Birliği zorunlu dokümanı EA-1/22 "Uygunluk Değerlendirme Programlarının EA Üye Akreditasyon Kuruluşları Tarafından Denetlenmesine dair EA Prosedür ve Kriterleri" ile Türk Akreditasyon Kurumunun R10.14 Uygunluk Değerlendirme Programlarının Değerlendirilmesi Rehberi dikkate alınarak çerçeve olarak ana hatlarıyla hazırlanmıştır. Ayrıca programın oluşturulmasında ISO/IEC 17067 Standardında yer alan ürün sertifikasyon şema türlerinden yararlanılmıştır (Türk Akreditasyon Kurumu, 2023).

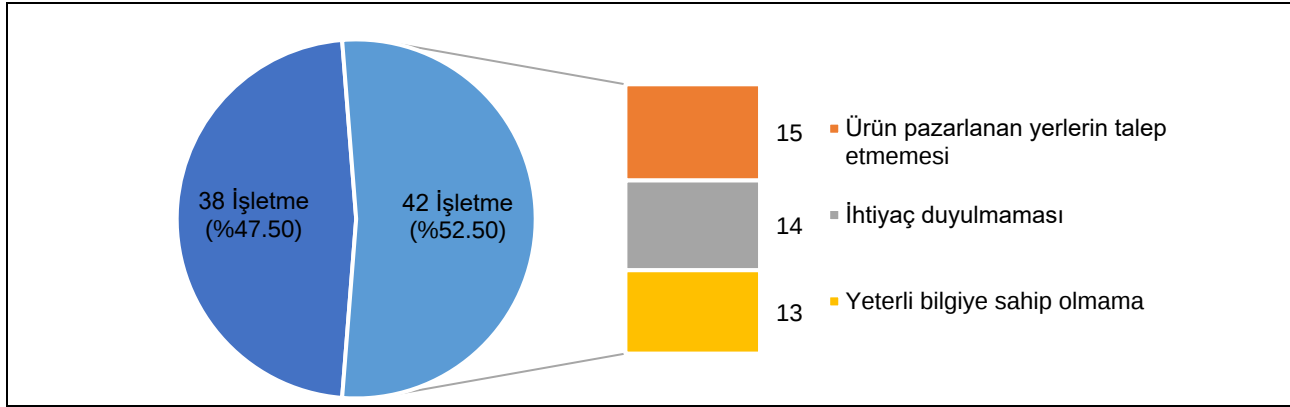
3. Bulgular

Anket çalışması sonucunda "Malatya Kayısı" coğrafi işaretini kullanma durumuna göre kayısı işletmelerinin özellikleri, hammadde temin süreçleri, pazarlama sistemleri, yaşadıkları sorunlar ve coğrafi işaret belgelendirmesine yönelik tutumları incelenerek, örnek bir belgelendirme programının tasarımı gerçekleştirilmiştir.

3.1 Coğrafi İşaret Kullanımı

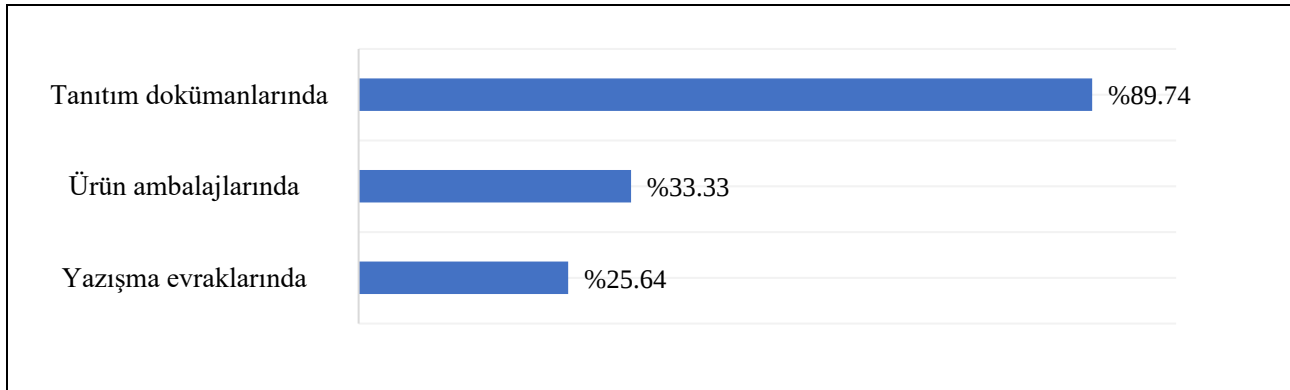
Anket yapılan işletmelerin %47.50'si coğrafi işaret kullanmakta, %52.50'si coğrafi işaret kullanmamaktadır.

Kullanmayanlara nedenleri sorulduğunda, %35.71'i ürün pazarlanan yerlerin talep etmediğini, %33.33'ü ihtiyaç duymadıklarını, %30.95'i ise yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir (Şekil 1).

Şekil 1. Kayısı işletmelerin coğrafi işaret kullanma durumları.

Araştırma kapsamında anket yapılan işletmeler arasında “Malatya Kayısı” coğrafi İşaretini kullandığını bildiren 38 işletmenin, bu coğrafi işareti kullandıkları yerler Şekil 2’de gösterilmiştir. En yaygın kullanım %89.74 ile tanıtım dokümanlarındadır. Yazışma evraklarında kullananların oranı %25.64’dür. Ürün ambalajında kullananların oranı %33.33 olarak belirlenmiştir. Ürün ambalajları üzerinde ki kullanım oranının düşük olması nedeninin, dökme ürün satışlarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Şekil 2. Malatya coğrafi işaretini kullanma yerleri.

3.2 İşletme Özellikleri

Anket sonuçlarına göre kayısı işletmelerinin hukuki yapıları Tablo 1’de verilmiş olup genel itibarıyla %16.25’i gerçek kişi olarak, %67.50’si limited şirket statüsünde ve %13.75’i anonim şirket statüsünde faaliyetlerini sürdürmektedir. İşletmelerin hukuki yapısı ile coğrafi işaret kullanma durumu açısından Ki-kare testi sonucuna göre istatistiki açıdan farklılık görülmemektedir ($P > 0.05$).

Tablo 1. İşletmelerin hukuki yapısı

Değişkenler		Coğrafi İşaret Kullanmayan	Coğrafi İşaret Kullanan	Genel
Gerçek Kişi	Sayı	6	7	13
	Oran (%)	14.29	18.42	16.25
Limited Şirket	Sayı	28	26	54
	Oran (%)	66.67	68.42	67.50
Anonim Şirket	Sayı	7	4	11
	Oran (%)	16.67	10.53	13.75
Diğer	Sayı	1	1	2
	Oran (%)	2.38	2.63	2.50
Toplam	Sayı	42	38	80
	Oran (%)	100.00	100.00	100.00

* $\chi^2=1.039$ P=0.0822

Araştırma kapsamındaki kayısı işletmelerinin yıllık kurulu kapasiteleri ortalama 3260.68 ton olup güncel kullanılan kapasite ise ortalama 1994.63 ton olarak belirlenmiştir. En yüksek kurulu kapasite 15000 ton, en düşük kurulu kapasite 100 ton'dur. Bir yıl içerisinde ortalama faaliyet süresi 10.19 ay olarak tespit edilmiştir. Piyasaya arz edilecek kayısılar ise işletmelerde ortalama 6.34 ay depolanmaktadır. Coğrafi işaret kullananlarda en fazla depolama süresi 12 ay iken, coğrafi işaret kullanmayanlarda depolama süresi 24 aya kadar çıkmaktadır (Tablo 2). İşletmelerin kapasiteleri, faaliyet ve ürün depolama süreleri ile ilgili değişkenlerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle coğrafi işaret kullanan ve kullanmayan gruplar arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre gruplar arasında istatistiki açıdan farklılık tespit edilememiştir ($P>0.05$).

Tablo 2. İşletmelerin kapasiteleri, faaliyet ve ürün depolama süreleri

Değişkenler		En Düşük	En Yüksek	Ort.	Standart Sapma	Mann-Whitney U	
						Değer	P
Kurulu Kapasite (Ton)	Çoğ.İş.Kullanmayan	100	15000	3234.62	2786.17	759.00	0.706
	Çoğ.İş.Kullanan	100	12000	3289.47	2500.46		
	Genel	100	15000	3260.68	2637.77		
Güncel Kullanılan Kapasite (Ton)	Çoğ.İş.Kullanmayan	10	10000	2033.57	1924.89	773.50	0.812
	Çoğ.İş.Kullanan	0	6000	1951.58	1687.42		
	Genel	0	10000	1994.63	1805.06		
Yıl İçerisinde Faaliyet Süresi (Ay)	Çoğ.İş.Kullanmayan	5	12	10.50	2.23	683.50	0.239
	Çoğ.İş.Kullanan	1	12	9.84	2.82		
	Genel	1	12	10.19	2.55		
İşletmede Ürünün Depolama Süresi (Ay)	Çoğ.İş.Kullanmayan	1	24	6.48	5.05	793.00	0.961
	Çoğ.İş.Kullanan	1	12	6.18	3.97		
	Genel	1	24	6.34	4.54		

Kayısı işletmelerinin bir yıl içerisinde faaliyette kaldığı süre ve ürün depolama süreleri dikkate alınarak, soğuk hava deposu varlığı incelenmiştir. Araştırma kapsamındaki işletmelerin %46.25'i soğuk hava deposunun bulunmadığını, %53.75'i soğuk hava deposunun bulunduğunu belirtmiştir (Tablo 3). Coğrafi işaret kullanma durumu ile soğuk hava deposu varlığı arasında Ki-kare analiz sonuçlarına göre istatistiki açıdan farklılık tespit edilememiştir ($P>0.05$).

Tablo 3. İşletmelerin soğuk hava deposu varlığı

Değişkenler		Coğrafi İşaret Kullanmayan	Coğrafi İşaret Kullanan	Genel
Soğuk Hava Deposu Yok	Sayı	17	20	37
	Oran (%)	40.48	52.63	46.25
Soğuk Hava Deposu Var	Sayı	25	18	43
	Oran (%)	59.52	47.37	53.75
Toplam	Sayı	42	38	80
	Oran (%)	100.00	100.00	100.00

$$*X^2=1.188 \quad P=0.276$$

İşletmelerin ürün depolama yöntemlerine ait sonuçlar Tablo 4’de yer almaktadır. Aynı işletmenin farklı oranlarda hem yığın, hem çuval, hem kasa, hem de büyük kutularda ürünlerini depoladığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre işletmelerin %83.75’i kuru kayısıları plastik kasalar içerisinde depolarken, %16,25’i plastik kasalarda depolama yapmamaktadır. Dökme yığın olarak depoladıklarını belirtenlerin oranı %12.50 iken işletmelerin %87.50’i dökme yığın olarak depolamanın olmadığını belirtmiştir. Çuvalla depolamanın söz konusu olduğunu belirtenlerin oranı ise %17.50’dir. Coğrafi işaret kullanma ile depolama şekilleri arasında Ki-kare analiz sonuçlarına göre farklılık tespit edilememiştir ($P>0.05$).

Tablo 4. Ürün depolama yöntemleri

Değişkenler		Coğrafi İşaret Kullanmayan		Coğrafi İşaret Kullanan		Genel		Ki-kare	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	X^{2*}	P
Çuvalla Depolama	Yok	34	80.95	32	84.21	66	82.50	0.147	0.701
	Var	8	19.05	6	15.79	14	17.50		
Dökme Yığın	Yok	38	90.48	32	84.21	70	87.50		0.505
	Var	4	9.52	6	15.79	10	12.50		
Plastik Kasa	Yok	7	16.67	6	15.79	13	16.25	0.011	0.915
	Var	35	83.33	32	84.21	67	83.75		
Büyük Kutu	Yok	41	97.62	36	94.74	77	96.25		0.602
	Var	1	2.38	2	5.26	3	3.75		

3.3 Hammadde Alım Süreçleri

Kayısı işletmelerinin hammadde alım süreçlerine ilişkin veriler Tablo 5’de verilmiştir. Saha çalışmasında işletmelerin alım sistemlerinde değişkenlik olduğu, piyasa şartlarına göre aynı yıl içerisinde farklı miktarlarda alımlar yapabildikleri görüldüğünden, alım sistemlerinde miktar incelemesi yerine var/yok şeklinde yaklaşımda bulunulmuştur. Buna göre işletmelerine gün kuru kayısı alımı yapanların oranı %91.25 iken gün kuru kayısı alımı yapmadıklarını belirtenlerin oranı %8.75’dir. Aynı şekilde işletmelerin %91.25’inin farklı miktarlarda kükürtlü (isimli) kayısı alımı yaptıkları tespit edilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin %38.75’i hammadde alımında çeşitli oranlarda organik tarım sertifikası talep etmekte, %61.25’i ise organik tarım sertifikası talep etmemektedir. Hammadde alımında iyi tarım uygulamaları sertifikası (İTU) talep edenlerin oranı %16.25 iken %83.75’i İTU sertifikası talep etmediklerini belirtmektedir. Coğrafi işaret kullananlarda İTU sertifikası talep edilme oranı %7.89 iken coğrafi işaret kullanmayanlarda %23.81’dir (Tablo 5). İTU sertifikası talep etme açısından gruplar arasındaki bu fark istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($P<0.05$). İTU sertifikası üzerinde üretim yerinin belirtilmesi, aynı zamanda sertifikalandırılan ürünün Malatya’da yetiştirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, İTU sertifikası bulunan işletmelerde ayrıca coğrafi işaret kullanma gereği hissedilmediği değerlendirilmektedir.

Kayısı işletmeleri, hammadde alımlarını farklı kaynaklardan gerçekleştirmektedir. Hammadde kaynağına ilişkin incelemede, hammadde temini yapılan kaynakların miktarını yerine, var/yok şeklindeki cevaplar değerlendirilmiştir. Genel itibarıyla işletmelerin %91.25'i doğrudan çiftçiden alımın olduğunu, %8.75'i ise doğrudan çiftçiden alımlarının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. İşletmelerin %30.00'u bir aracı vasıtasıyla hammadde temin ettiklerini belirtirken, %70.00'i aracından alımın olmadığını belirtmiştir. İşletmeler içerisinde ticaret borsasından ürün alımı yaptıklarını belirtenlerin oranı %6.25, ticaret borsasından alım yapmadıklarını belirtenlerin oranı %93.75 olarak tespit edilmiştir. Kendi üretimlerinden hammadde temini söz konusu olan işletmelerin oranı %30.00 iken kendi işletmelerinden hammadde temin etmeyen işletmelerin oranı %70'dir (Tablo 5). Coğrafi işaret kullanma durumu ile tedarik kaynakları arasında Ki-kare analiz sonuçlarına göre istatistiki açıdan farklılık tespit edilmemiştir ($P>0.05$).

Tablo 5. İşletmelerin hammadde alımlarına ilişkin veriler

Değişken		Coğrafi İşaret Kullanmayan		Coğrafi İşaret Kullanan		Genel		Ki-kare	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	X ²	P
Gün Kurusu Alımı	Yok	3	7.14	4	10.53	7	8.75	0.286	0.593
	Var	39	92.86	34	89.47	73	91.25		
Kükürtlü Kayısı Alımı	Yok	4	9.52	3	7.89	7	8.75	0.067	0.796
	Var	38	90.48	35	92.11	73	91.25		
İTU Sertifika Talebi	Yok	32	76.19	35	92.11	67	83.75	3.911	0.048
	Var	10	23.81	3	7.89	13	16.25		
Organik Tar. Sert Talebi	Yok	25	59.52	24	63.16	49	61.25	0.111	0.739
	Var	17	40.48	14	36.84	31	38.75		
Doğ Çiftçiden Alım	Yok	2	4.76	5	13.16	7	8.75		0.248
	Var	40	95.24	33	86.84	73	91.25		
Kendi Üretimi	Yok	29	69.05	27	71.05	56	70.00	0.038	0.845
	Var	13	30.95	11	24	24	30.00		
Sözleşmeli Alım	Yok	36	85.71	33	86.84	69	86.25	0.021	0.994
	Var	6	14.29	5	13.16	11	13.75		
Tic. Borsadan Alım	Yok	39	92.86	36	94.74	75	93.75	0.121	0.728
	Var	3	7.14	2	5.26	5	6.25		
Aracından Alım	Yok	30	71.43	26	68.42	56	70.00	0.086	0.769
	Var	12	28.57	12	31.58	24	30.00		

Anket yapılan işletmelerin hammadde alımında yaptıkları analizler ve kontroller Tablo 6'da görülmektedir. Buna göre işletmelerin %91.25'i üründe nem oranını kontrolü yapmakta, %86.25'i meyvede yara, leke vb. fiziki kontrol yapmaktadır. Kükürt analizi yapan işletme oranı %83.75, pestisit analizi yaptıran işletme oranı %32.50, mikotoksin analizi yaptıran işletme oranı %16.46'dır. Hammadde kaynağında en az yapılan analiz %12.50 ile E-coli analizidir. Bu veriler, coğrafi işaretin teknik özelliklerine uyum yanında, güvenilir gıdanın piyasaya arzı konusunda ilave tedbirlerin alınmasına olan ihtiyacı göstermektedir.

Tablo 6. Hammadde alımında yapılan kontrol ve analizler

Değişkenler		Coğrafi İşaret Kullanmayan		Coğrafi İşaret Kullanan		Genel		Ki-kare	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	X ^{2*}	P
Nem Oranı Kontrolü	Hayır	3	7.14	4	10.53	7	8.75	0.286	0.593
	Evet	39	92.86	34	89.47	73	91.25		
Yara, Leke vb. Kontrolü	Hayır	6	14.29	5	13.16	11	13.75	0.021	0.884
	Evet	36	85.71	33	86.84	69	86.25		
Kükürt Oranı Analizi	Hayır	5	11.90	8	21.05	13	16.25	1.231	0.267
	Evet	37	88.10	30	78.95	67	83.75		
Meyve Kalibresi Kontrolü	Hayır	10	23.81	8	21.05	18	22.50	0.087	0.768
	Evet	32	76.19	30	78.95	62	77.50		
Renk Özellikleri Kontrolü	Hayır	17	40.48	16	42.11	33	41.25	0.022	0.883
	Evet	25	59.52	22	57.89	47	58.75		
Çeşit Özellikleri Kontrolü	Hayır	19	45.24	15	39.47	34	42.50	0.272	0.602
	Evet	23	54.76	23	60.53	46	57.50		
Kuru Madde Oranı Analizi	Hayır	25	59.52	18	47.37	43	53.75	1.188	0.276
	Evet	17	40.48	20	52.63	37	46.25		
Pestisit Analizi	Hayır	26	61.90	28	73.68	54	67.50	1.271	0.260
	Evet	16	38.10	10	26.32	26	32.50		
Küf-Maya Analizi	Hayır	29	69.05	31	81.58	60	75.00	1.695	0.193
	Evet	13	30.95	7	18.42	20	25.00		
Mikotoksin Analizi	Hayır	33	80.49	33	86.84	66	83.54	0.585	0.445
	Evet	8	19.51	5	13.16	13	16.46		
E-coli Analizi	Hayır	36	85.71	34	89.47	70	87.50	0.260	0.610
	Evet	6	14.29	4	10.53	10	12.50		

3.4 Pazarlama Sistemleri

Araştırma bulgularına göre işletmelerin ürün pazarlama şekillerine ait sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur. Pazara arz edilen ürünlerde, coğrafi işaret kullanımı için ürün paketlemesi önem arz etmektedir. Ancak anket yapılan işletmelerin aynı zamanda dökme şeklinde ürün satışı da yaptığı görülmüştür. Bu nedenle, işletmelerin miktardan bağımsız olarak paketli ürün satışı olup olmadığı ile dökme ürün satışı yapıp yapmadıkları sorusu ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Buna göre paketli ürün satışı olanların oranı %95.00, paketli ürün satışının söz konusu olmadığı işletmelerin oranı %5.00’dır. Dökme ürün satışı olanların oranı %58.75 iken dökme satış yapmayanların oranı %41.25’dir. Coğrafi işaret kullanma ile pazarlama şekilleri arasında Ki-kare analiz sonuçlarına göre istatistiki açıdan farklılık tespit edilememiştir ($P>0.05$).

Tablo 7. Ürün pazarlama şekli

Değişkenler		Coğrafi İşaret Kullanmayan		Coğrafi İşaret Kullanan		Genel		Ki-kare	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	X ^{2*}	P
Paketli ürün Satışı	Yok	4	9.52	0	0.00	4	5.00		0.117
	Var	38	90.48	38	100.00	76	95.00		
Dökme Ürün Satışı	Yok	18	42.86	15	39.47	33	41.25	0.094	0.759
	Var	24	57.14	23	60.53	47	58.75		

İşletmeler coğrafi işaretli ürünlerini, iç piyasa, dış piyasa veya hem iç hem de dış piyasaya pazarlama hedefinde olabilmektedir. Bu çerçevede işletmelerin pazar hedeflerine ait sonuçlar Tablo 8’de yer almaktadır. Dış piyasaları hedefleyen işletmelerin oranı %72.50 iken sadece iç piyasaları hedefleyenlerin oranı %15.00, hem iç hem de dış piyasaları birlikte hedefleyenlerin oranı %12.50’dir. Coğrafi işaret kullanma ile hedef pazarlar arasında Ki-kare analiz sonuçlarına göre istatistiki açıdan farklılık tespit edilememiştir ($P>0.05$).

Tablo 8. Coğrafi işaretli ürünlerin hedeflenen pazarları

Değişkenler		Coğrafi İşaret Kullanmayan	Coğrafi İşaret Kullanan	Genel
İç Piyasa	Sayı	8	4	12
	Oran (%)	19.05	10.53	15.00
Dış Piyasa	Sayı	28	30	58
	Oran (%)	66.67	78.95	72.50
İç + Dış Piyasa	Sayı	6	4	10
	Oran (%)	14.29	10.53	12.50
Toplam	Sayı	42	38	80
	Oran (%)	100.00	100.00	100.00

*X²=1.631 P=0.442

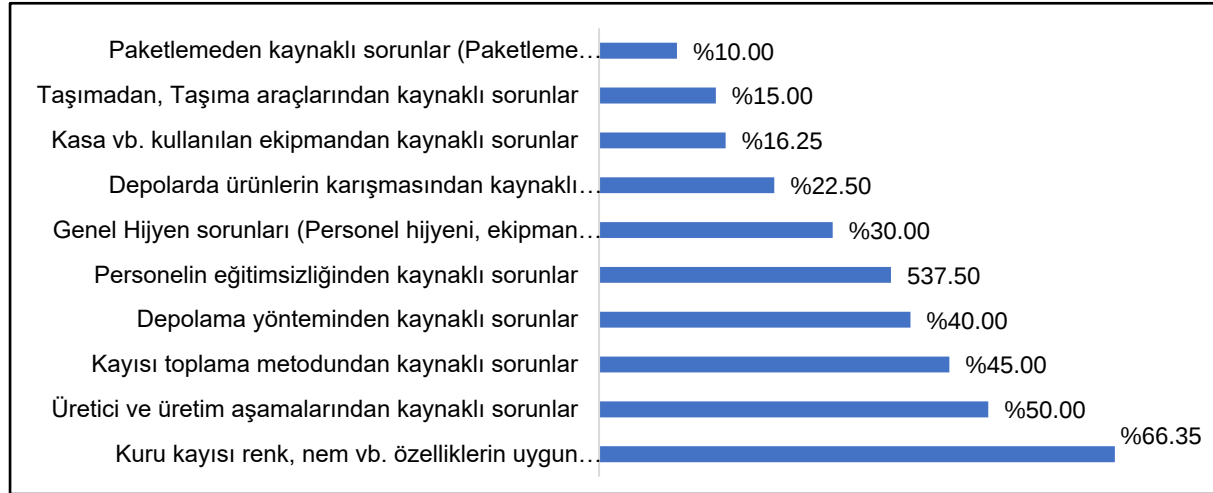
İşletmelerin %65.00’i üretimde veya pazarlamada kalite problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu oran coğrafi işaret kullanmayanlarda %69.05 iken coğrafi işaret kullananlarda %60.53’dür (Tablo 9). Ancak Ki-kare analizi sonuçlarına göre kalite problemi ile coğrafi işaret kullanma arasında istatistiki açıdan fark tespit edilememiştir ($P>0.05$).

Tablo 9. Üretimde veya pazarlamada kalite problemi yaşama durumu

Değişkenler		Coğrafi İşaret Kullanmayan	Coğrafi İşaret Kullanan	Genel
Kalite Problemi Yaşamayan	Sayı	13	15	28
	Oran (%)	30.95	39.47	35.00
Kalite Problemi Yaşayan	Sayı	29	23	52
	Oran (%)	69.05	60.53	65.00
Toplam	Sayı	42	38	80
	Oran (%)	100.00	100.00	100.00

*X²=0.637 P=0.425

Anket kapsamında işletmelerin yaşadığı veya sorun olarak gördüğü kalite problemlerine ilişkin soruya, %66.35'i "kuru kayısı renk, nem vb. özelliklerin uygun olmaması" sorunu yaşadıklarını belirtmiştir. Bu sorunu %50.00 ile "üretici ve üretim aşamalarından kaynaklı sorunlar" takip etmektedir. En az görülen sorun ise %10.00 "paketlemeden kaynaklı sorunlar (paketleme materyali, paketleme büyüklüğü vb.)" olarak belirtilmiştir. Genel hijyen sorunlarının (Personel hijyeni, ekipman hijyeni, ortam hijyeni vb.) oranı ise %30.00'dur (Şekil 3).

Şekil 3. İşletmelerin yaşadığı veya sorun olarak gördüğü kalite problemleri.

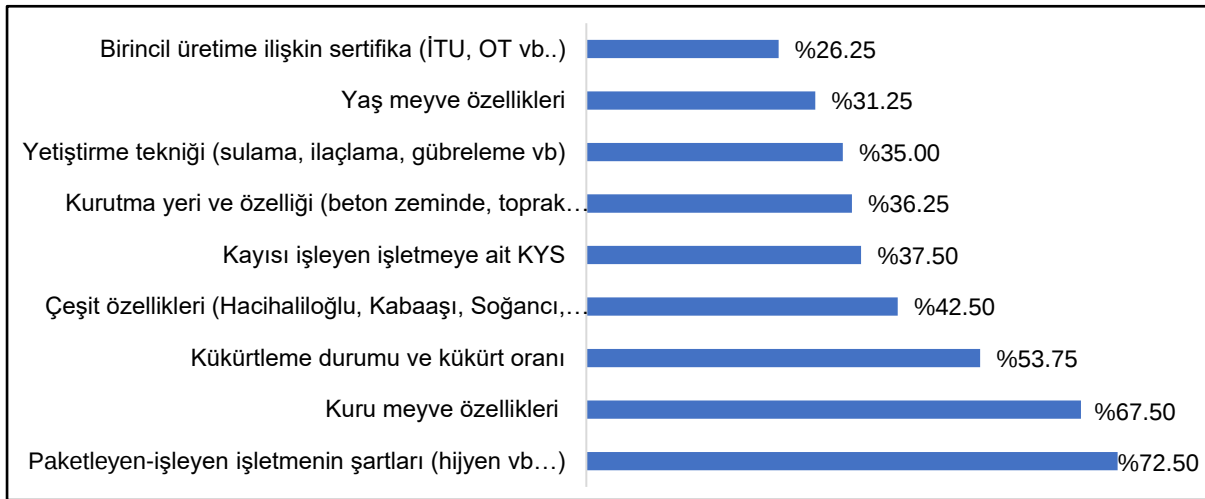
3.5 Belgelendirme Programına Yönelik Tutumlar

Anket çalışmasına katılan işletmelerin %85.00'i "Malatya Kayısı" coğrafi işaretinin belgelendirmesi durumunda bu belgelendirmeyi talep edeceklerini belirtmişlerdir. İşletmelerin %78.75'i ise coğrafi işaretin satışlarına olumlu etkisi olacağını, %56.26'si belgelendirmenin güven oluşturacağını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte coğrafi işaretin yüksek maliyetli olacağını düşünenlerin oranı %20.00 olarak belirlenmiştir (Şekil 4). Bu durum küçük işletmelerde coğrafi işaret belgelendirmesini yaygınlaştırmak için destek ve teşviklere ihtiyaç duyulabileceğini göstermektedir.

Şekil 4. Coğrafi işaret belgelendirmesine yönelik tutumlar.

Ankete katılan işletmelere yöneltilen "coğrafi işaret kapsamında hangi özellikler denetlenmeli" sorusu yönelik sonuçlar Şekil 5'de görülmektedir. En fazla tercih edilen unsur %72.50 ile "paketleyen-işleyen işletmenin şartları (hijyen vb.)" iken en düşük tercih edilen unsur ise %26.25 ile "birincil üretime ilişkin sertifika (İTU, OT vb.)" özellikleridir. Denetlenmesini istenilen diğer başlıklar içerisinde kuru meyve özelliği (%67.50) ile kükürtleme durumu ve kükürt oranı (%53.75) da öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, belgelendirme programı hazırlanırken, kritik kontrol noktalarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Şekil 5. Coğrafi işaret kapsamında denetlenmesi istenilen unsurlar.

3.6 Belgelendirme Programı Tasarımı

Belgelendirme programı, TS ISO IEC 17067 Uygunluk Değerlendirmesi – Ürün Belgelendirme Temelleri Ve Ürün Belgelendirme Programları İçin Kurallar Standardında belirtilen ürün sertifikasyon şemalarından Tip 5’i dikkate alarak, coğrafi işaretin kontrol ve sertifikasyonunu esas olacak şekilde hazırlanmıştır. Söz konusu örnek programa ait temel şartlar aşağıda verilmiştir.

Belgelendirme programının sahibi;

- Bu çalışma kapsamında program sahibi doğrudan tanımlanmamıştır. Ancak coğrafi işareti düzenleyen mevcut mevzuat dikkate alındığında, tescil başvurusunda bulunan Malatya Ticaret ve Sanayi Odası’nın, Malatya Kayısı Belgelendirme Programının sahibi olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye’de coğrafi işaretlerle ilgili faaliyetlerde bulunan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği veya tarım ve gıda ürünlerinden sorumlu otorite olan Tarım ve Orman Bakanlığı yapılacak bir mevzuat düzenlemesiyle coğrafi işaretli ürünlerin belgelendirilmesine ilişkin program sahibi olarak Uygunluk Değerlendirme Kuruluşlarının (UDK) yetkilendirilmesini ve sürecin yönetimini gerçekleştirebilecektir. İlgili standarda göre program sahibi bir tüzel kişilik olmalıdır.

- Program sahibi, yasal olarak faaliyetlerinden sorumlu olacak şekilde bir tüzel kişi veya tüzel kişiliğin tanımlanmış bir parçası olacak ve söz konusu belgelendirme programı şartlarını belirleme ve değiştirme yetkisine, aynı zamanda TÜRKAK ile iş birliği yapma yetkisine ve belgelendirme programının işleyişi hakkında TÜRKAK’a geri bildirim sağlamaya yönelik bir mekanizmaya sahip olmalıdır.

- Program sahibi programın kullanım hakkını, sadece sözleşme imzaladığı akredite edilmiş UDK için saklı tutacaktır.

- Program sahibi tarafından tanımlanan uygunluk değerlendirme prosesi, ISO/IEC 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı kapsamına girmektedir. Program, akreditasyon şartları yanında ilgili mevzuat ve coğrafi işaretlerin tescil koşulları ile uyum sağlamalıdır.

- Program sahibi, programın hedefleri, içeriği ve bütünlüğü için tüm sorumluluğu üstlenebilmelidir. Ayrıca, belgelendirme programını sürdürmeli ve gerektiğinde rehberlik sağlamalı, ilgili taraflarca sağlanan bilgilerin gizliliğini korumak için düzenlemeler yapmalıdır. Faaliyetlerinden kaynaklanan riskleri ve yükümlülükleri değerlendirmeli ve yönetmelidir.

Ürün tanımı;

- Belgelendirme programı; Türk Patent Enstitüsü’nün 28.01.2001 tarihli 32 tescil numaralı Coğrafi İşaret Tescil Belgesinde teknik özellikleri belirtilen kayısının belgelendirmesini içermektedir.

- Malatya Kayısı Tescil Belgesinde coğrafi işaret kullanım biçimi “markalama” olup coğrafi işaretin, coğrafi işaret amblemin, UDK logosu ve akreditasyon kurumu markasının kullanım şartları tescil belgesine ve

akreditasyon standardına uygun olacaktır.

- Belgelendirme programı birincil üretimi kapsamamakla birlikte, kayısının tescil bölgesinde belirtilen coğrafi bölgede ve teknik özelliklerde yetiştirildiği doğrulanacaktır.

- İyi tarım uygulamaları, organik tarım veya GLOBALG.A.P. gibi Türkiye’de akredite olan belgelendirme programları kapsamında düzenlenen ürün sertifikaları, hammadde kaynağını doğrulama aracı olarak kullanılabilir. Tedarik, satış ve stok miktarlarına ilişkin tüm kayıt ve belgeler ile hammadde kaynağının coğrafi işarete uygunluğu yerinde denetlenecektir.

Uygunluğun değerlendirilmesinde uygulanan şartlar;

- İşletmede denetim, üründen numune alma ve laboratuvar analizleri.

Uygunluk değerlendirme kuruluşu (UDK) asgari şartları;

- ISO/IEC 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı ile uyumlu bir yönetim sistemi oluşturmalıdır.

- İlk yetkilendirilmelerinden itibaren en fazla iki yıl içerisinde belgelendirme programına göre ISO/IEC 17065 veya eşdeğeri uluslararası standartlarda Türk Akreditasyon Kurumu veya Avrupa Akreditasyon Birliği veya IAF karşılıklı tanınma anlaşmasına göre geçerliliği mevcut uluslararası akreditasyon kurumlarından akredite olmalıdır. Akredite oluncaya kadar en fazla 3 kayısı işletmesinin belgelendirmesini yapabilir.

- Değerlendirme faaliyetlerinde, ilgili belgelendirme programında ve ISO/IEC 17065 standardında belirtilen şartlar UDK’lar tarafından yerine getirilmelidir. Değerlendirme için dış kaynak kullanılması durumunda, deney için ISO/IEC 17025’in, muayene için ISO/IEC 17020’nin ve yönetim sistemi tetkiki için ISO/IEC 17021’in uygulanabilir şartları karşılanacaktır.

- Değerlendirme personelinin gizlilik ve tarafsızlık şartları, her durumda uygulanabilir olmalıdır. UDK’lar yeterli nitelikte ve yetkin denetçi ve teknik uzmana sahip olmalı, değerlendirme ve belgelendirme kararı çıkar çatışması oluşturmamak şekilde farklı kişiler tarafından yerine getirilmelidir.

- Gerçekleştirilen belgelendirme faaliyetleri, ilgili akreditasyon kuruluşuna ve program sahibine yıllık olarak raporlanmalıdır. Ayrıca belgelendirme sürecini etkileyebilecek değişikliklerin ortaya çıkması durumunda en kısa sürede gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Belgelendirme için başvuru dokümanları;

- UDK tarafından belgelendirme programına ve ISO/IEC 17065:2012 standardına uygun olarak hazırlanan başvuru dokümanları ve sözleşme esas alınacaktır.

- Belgelendirilecek kayısı işletmesinin, yasal statüsü, adresi, üretim izinleri, kapasitesi ve diğer yasal izinlerini gösteren kayıtlar ile üretim prosesi, depolama şartları ve pazarlama kanalları başvuruda ibraz gerekmektedir.

- Araştırma sonuçlarına göre kayısı işletmelerinin %16.25’inin gerçek kişi, %67.50’sinin ise şirket statüsünde tüzel kişilere ait işletmeler olduğu dikkate alınarak başvuran tüm tarafları kapsayacak şekilde bilgi ve belge talebine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca anket sonuçlarında kurulu kapasite ortalama 3289.47 ton iken güncel kullanılan kapasitenin 1994.63 ton olduğu dikkate alınarak, kapasite kullanım durumunu ortaya koyacak şekilde kayıtların talep edilmesi gerekmektedir.

- Belgelendirilecek kayısı işletmesinin varsa iyi tarım uygulamaları, organik tarım veya GLOBALG.A.P. gibi Türkiye’de akredite olan belgelendirme programları kapsamında düzenlenmiş ürün sertifikalarının ibraz etmelerine imkan sağlanacaktır.

- Belgelendirilecek kayısı işletmesinin daha önce belgelendirilip belgelendirilmediği ile yaptırma maruz kalıp kalmadığına ilişkin beyanı ile bu beyanlarını doğrulayacak bilgi ve belgeler ile başvurusu istenecektir.

- Gizlilik ve tarafsızlık ilkeleri ile kişisel verilerin korunmasına yönelik hususlar sözleşme ve UDK dokümanlarında yer alacaktır.

Değerlendirme (denetleme/kontrol) süreci;

- UDK, belgelendirme başvurusunda bulunan taraflar için yılda en az bir kez yerinde haberli denetim gerçekleştirilecektir.

▪ Araştırma sonuçlarına göre kayısı işletmelerinin ortalama faaliyet süresi yılda 10.19 ay olup belgelendirme programında belirtilen kriterleri doğrulamaya imkân verecek en uygun zamanda denetim planlanmalıdır.

▪ Belgelendirme programında belirtilen şartları sağlayan denetçiler, gizlilik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde denetim yapmak üzere UDK tarafından atanmalıdır.

▪ Coğrafi İşaret Tescil Belgesinde tanımlanan teknik özelliklerin değerlendirilmesine imkân sağlayacak şekilde UDK'lar tarafından kontrol listesi hazırlanmalıdır.

▪ Anket sonuçlarında göre kayısı işletmelerinin %91.25'i hem gün kurusu hem de kükürtlü kayısı alımı yapmaktadır. Bu nedenle kontrol listeleri, gün kurusu ve kükürtlü kayısı işleme-depolama kriterlerini dikkate alarak oluşturulmalıdır.

▪ Kayısı işletmelerinin doğrudan çiftçiden, aracından veya ticaret borsalarında alım yanında sözleşmeli üretim ve kendi yetiştiriciliğini yaptığı ürünlerden de ürün tedarikinde bulunduğu dikkate alınarak, farklı tedarik kanalları ile temin edilen hammadde kaynağını doğrulayacak şekilde Tarım ve Orman Bakanlığına ait Çiftçi Kayıt Sistemi kayıtları, müstahsil makbuzu ve borsa tescil belgesi talep edilmelidir.

▪ Ankete katılan işletmelerin %72.50'si paketleyen-işleyen işletmenin şartlarının (hijyen vb.) ve %67.50'si kuru meyve özelliklerinin denetlenmesini talep ettiği dikkate alınarak, kontrol listesinde coğrafi işaret teknik şartları yanında bu kriterlere de yer verilmesi faydalı olacaktır.

▪ Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre kayısı işletmelerinin %83.75'i tedarik sürecinde kükürt analizi yaptırmakta olup coğrafi işaret tescil belgesi teknik şartlarında belirtilen kuru meyvedeki özelliklere tam uygunluk açısından belgelendirme kuruluşunca risk analizi doğrultusunda kükürt analizi yapılmalıdır. Analiz amaçlı numune alımında, dökme yığın, çuvalı ve plastik kasalarda ürünlerin depolandığı dikkate alınarak, işletmede belgelendirilecek ürünü temsil edecek homojen bir örnekleme yapılmalıdır.

▪ Anket yapılan işletmelerin %58.75'inin paketli ürün yanında dökme olarak ürünlerini pazarladığı dikkate alınarak, marka ve logo kullanımının belgelendirme programına uygunluğunu etkin bir şekilde kontrol edecek şekilde denetim mekanizması oluşturulmalıdır.

▪ Denetim sonucu, denetlenen tarafa bildirecek şekilde kayıt altına alınmalı, Denetim Tutanağı ve Denetim Raporu vb. denetime ilişkin kayıtlar/formlar tanzim edilmelidir.

▪ Belgelendirme kuruluşu, tüm uygunsuzluklar hakkında kayısı işletmesini bilgilendirmeli, bir veya birden fazla uygunsuzluk ortaya çıkmışsa ve kayısı işletmesinin belgelendirme prosesine devam edilmesi yönünde isteğini beyan ederse, belgelendirme kuruluşu bu uygunsuzlukların düzeltilmiş olduğunun doğrulanması için gerekli ilave değerlendirme görevlerine ilişkin bilgileri sunmalıdır.

Gözetim süreci;

▪ Anket sonuçlarına göre kayısı işletmelerinin %46.25'inin soğuk hava deposuna sahip olmadığı, buna karşılık ortalama 6.34 ay süre ile ürünlerini depoladığı ayrıca yıl içerisinde farklı kaynaklardan hammadde temin ettiği dikkate alınarak, ürünün tescil belgesinde belirtilen özelliklerini taşıyıp taşımadığını ortaya koyacak şekilde belge geçerlilik süresince gözetim denetimi gerçekleştirilmelidir.

▪ Belgelendirme programına ait gözetim faaliyetleri, habersiz denetim ile şikâyet üzerine yerinde yapılan denetim faaliyetlerini kapsamalıdır.

▪ UDK tarafından hazırlanacak olan yıllık gözetim programı risk analiz sonuçlarına uygun olarak planlanmalıdır. Risk analizinde, daha önce tespit edilen uygunsuzluk sayısı, işlenen ürün çeşidi, hammadde temin şekli, nihai üründe belge kullanım sıklığı ve hedef pazar durumu dikkate alınmalıdır.

▪ Gözetim denetimi, sertifika geçerlilik süresince UDK'nın belgelendirdiği toplam müşteri sayısının %10'undan az olmamak üzere risk analiz sonuçlarına göre önceden kayısı işletmesine haber vermeksizin gerçekleştirilmelidir.

▪ Piyasa denetimi, yasal otorite tarafından yapıldığı için gözetim denetimi üretim yerinde yürütülmelidir.

Belge geçerlilik süresi;

▪ Depolama süresi ve raf ömrü dikkate alındığında belgelendirmenin geçerlilik süresi düzenlendiği tarihten itibaren en fazla bir yıl ile sınırlandırılmalıdır.

- UDK, belgelendirdiği kayısı işletmelerine ait belgelendirmenin süresi, geçerlilik durumu ve yaptırma maruz kalıp kalmadığını gösterecek şekilde, belgelendirilen tarafların güncel listelerini elektronik ortamda oluşturmalı, talep edilmesi halinde en uygun yöntemlerle (internet sayfası, arama hattı, karekod vb.) üçüncü tarafların bilgisine sunulmalıdır.

İptal ve askı koşulları:

- Bir yıllık belge kullanım süreci içinde iptal ve askı koşulları ile yaptırım düzeyleri belgelendirme programında tanımlanmalıdır. Belge askıya alma süresi belirli bir zaman dilimi ile sınırlandırılmalı (en fazla 3 ay), askı koşulları ortadan kalkmadığı takdirde belge iptaline gidilerek, ilgili taraflara ivedilikle bildirimde bulunulmalıdır.

Uygunluk değerlendirme programındaki değişikliklerin bildirilmesi;

- Program sahibi, gelişen şartlar veya ulusal/uluslararası mevzuat uyarınca belgelendirme programının bir bölümünde veya genelinde değişiklik yapması durumunda, ilgili akreditasyon kurumuna ve belge sahiplerine en geç 30 gün içinde bilgilendirmede bulunmalıdır. Ayrıca yapılan değişikliğe uyum için makul bir geçiş süreci tanımlanmalıdır.

Programın piyasada kabul görme durumu;

- Anket yapılan işletmelerin %47.50'si coğrafi işaret kullanmakta, %52.50'si coğrafi işaret kullanmamaktadır. Buna karşılık işletmelerin %85.00'i "Malatya Kayısı" coğrafi işaretinin belgelendirmesi yapılması durumunda bu belgelendirmeyi talep edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda, işletmelerin %78.75'i ise coğrafi işaretin satışlarına olumlu etkisi olacağını, %56.25'i belgelendirmenin güven oluşturacağını belirtmişlerdir. Bu veriler, piyasada uygunluk değerlendirme programına yönelik bir talebin oluşacağını desteklemekte ve piyasada karşılık bulacağını göstermektedir.

4.Tartışma ve Sonuç

Coğrafi işaretli ürünlere karşı artan tüketici talebi ve oluşan ekonomik değer yanında sosyal ve kültürler katkılar nedeniyle, coğrafi işaret kullanımı küresel düzeyde her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu gelişmeler aynı zamanda coğrafi işaretin yanlış ve aykırı kullanım risklerini de artırmaktadır. Türkiye'de sadece 2024 yılında coğrafi işaret başvuru sayısı 431'e ulaşmıştır. Birçok bölgede yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üretici organizasyonları yörelerine ait ürünler için coğrafi işaret tescili alma çabası içerisine girmiştir. Tescil başvuru sürecinde oluşan kararlılık ve takibin, tescil gerçekleştirdikten sonra da devam etmemesi durumunda beklenen faydanın oluşmayacağı göz ardı edilmemelidir.

Coğrafi işaret tescilinde beklenen ekonomik, sosyal ve kültürel faydaya ulaşılması için bu sistemin sağlıklı bir şekilde denetlenmesi ve takip edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, başta Avrupa Birliği olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde coğrafi işaret kullanımını denetleyen yeni mekanizmalar oluşturulmaktadır (İloğlu 2014, Loconto ve Dankers, 2014). Ülkemizde de yapılan çalışmalarda coğrafi işaret denetim mekanizmasında da yaşanan gelişmelere dikkat çekilerek, denetimde görev almak üzere akredite yapıların oluşturulması önerilmektedir (Dokuzlu ve Söyler 2023, s.15-25, Şahin 2024).

Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürün Adları Denetim Raporu Hazırlama Kılavuzunda ISO/IEC 17065 standardına uygun kurum ve kuruluşlardan yardım alınabileceği belirtilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024). Avrupa Birliğinde coğrafi işaretlerle ilgili 2024/1143 sayılı Tüzüğünde de denetimde görev verilecek kuruluşların ISO/IEC 17065 Standardı veya ISO/IEC 17020 Standardından birine uyması ve akredite edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Buna karşılık ISO/IEC 17065 Standardının 7.1 maddesinde ise "belgelendirme kuruluşu, kendi belgelendirme faaliyetlerini kapsayan bir veya daha fazla belgelendirme programı/programları işletmelidir" hükmü bulunmaktadır. Bu nedende coğrafi işaretlerin akredite bir belgelendirme kuruluşun tarafından denetlenmesi için öncelikle belgelendirme programının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Avrupa Birliği, 2024; Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024; Türk Standardları Enstitüsü, 2012).

Bu çalışmada, "Malatya Kayısı" coğrafi işareti kullanımının ISO/IEC 17065 standardına göre akredite bir kuruluş tarafından gerçekleştirilmesi durumunda, ihtiyaç duyulacak ürün belgelendirme programının ana hatları örnek olarak tasarlanmıştır. Belgelendirme programının tasarımında Malatya ilinde bulunan kayısı işletmelerinin mevcut durumu dikkate alınmıştır.

Araştırma bulgularına göre işletmelerin %47.50'si coğrafi işaret kullanmakta, %52.50'si coğrafi işaret kullanmamaktadır. Kullanmayanlara nedenleri sorulduğunda, %35.71'i ürün pazarlanan yerleri tarafından

talep edilmediğini, %33.33'ü ihtiyaç duymadıklarını, %30.95'i ise yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle, hem kayısı işletmelerine yönelik hem de hedef pazarlara yönelik eğitim ve yayım çalışmalarının başlatılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Anket çalışmasına katılan işletmelerin %85.00'i "Malatya Kayısı" coğrafi işaretinin belgelendirmesi durumunda bu belgelendirmeyi talep edeceklerini belirtmişlerdir. Ancak işletmelerin %20.00'si coğrafi işaretin yüksek maliyetli olacağını düşünmektedir. Bu durum, küçük işletmelerde coğrafi işaret belgelendirmesini yaygınlaştırmak için destek ve teşviklere ihtiyaç duyulabileceğini göstermektedir. İyi tarım uygulamaları veya organik tarım gibi belgelendirmelerde yapılan alan bazlı destekler ve indirimli kredi uygulamalarının, coğrafi işaret için de uygulanması sistemin yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anket sonuçlarına göre kayısı işletmelerin %78.75'i ise coğrafi işaretin satışlarına olumlu etkisi olacağını, %62.50'si belgelendirmenin pazarlama kolaylığı sağlayacağını, %56.26'si belgelendirmenin güven oluşturacağını ve %47.50'si belgelendirmenin rekabet üstünlüğü sağlayacağını ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar, coğrafi işaretli ürünler için akredite bir belgelendirme programının geliştirilmesinin, hem üreticiler hem de tüketiciler açısından önemli bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır.

5.Son Notlar

Dünyanın farklı bölgelerinde halen devam eden denetim mekanizmaları dikkate alındığında, akredite belgelendirme kuruluşlarının oluşturulmasının coğrafi işaret kullanımdaki sorunlara tek başına çözüm üretemeyeceği de bir gerçektir. Güçlü bir denetim mekanizması için sistemi izleyen, kayıt altına alan, iyileştirmeye yönelik adımları kararlı bir şekilde gerçekleştiren kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Tescil başvurusunda bulunan kurum ve kuruluşlar, bu şekilde bir kurumsal yapıyı oluşturmak durumundadır. Bir belgelendirme programının akredite edilebilmesi için de program sahibinin sistemi izlemesi, takip etmesi, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesi çerçevesinde programı yürütmesi gerekmektedir. Tüm bu sürecin uluslararası normlarda akreditasyon kriterleri dikkate alınarak yürütülmesi sistemi iyileştirerek, tüm tarafların hak ve sorumluluklarını koruyarak coğrafi işaret kullanımından beklenen faydaların oluşmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Bununla birlikte coğrafi işaretli ürünlerin pazar payının artırılması ve korunması için ulusal ve uluslararası platformlarda etkin tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine, kayısının pazarlanmasında hedef pazara göre ürün geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Çatı ve Yıldız 2007, s. 337-360). Malatya kayısı üreticileri, dünyanın en önemli kuru meyve tedarikçisi konumunda iken son yıllarda İran ve Özbekistan başta olmak üzere farklı ülkelerde kayısı üretimi artmakta ve tedarik piyasaları çeşitlenmektedir. Coğrafi işaret belgelendirmesi, uluslararası piyasalarda uzun yıllardan beri oluşan "Malatya Kayısı" kalitesinin korunmasına ve haksız rekabetin önlenmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Teşekkür

Bu çalışma, Altınbaş Üniversitesi tarafından BAP Proje PB2021 - UBF-5, 2023 Numaralı "Coğrafi İşaretin Kullanımına Yönelik Kontrol ve Sertifikasyon Programı: Malatya Kayısı Örneği-Bilimsel Araştırma Projesi" kapsamında desteklenmiştir (Etik Onay Belgesi Toplantı Numarası: 2023/31, Tarih: 10.11.2023).

Kaynaklar

- Ağagündüz, D. (2020). Coğrafi işaretler ve sürdürülebilirlik. *Uluslararası Tarım Politikaları Dergisi*, 5(1), 55–65.
- Akın E.B., Karabulut, I. ve Topcu, A. (2008). Some compositional properties of main Malatya apricot (*Prunus armeniaca* L.) varieties. *Food Chemistry*, 107(2), 939–948. <https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2007.08.052>
- Avrupa Birliği Resmi Gazetesi. (2017). 7 Temmuz 2017 tarihli ve L 174/1 sayılı AB Resmi Gazetesi.
- Avrupa Birliği. (2024). 23 Nisan 2024 tarihinde AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanan 2024/1143 sayılı Tüzük.
- Başaran, D. (2016). Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Etkisi: Gaziantep ve Siirt illeri örneği (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Çatı K. ve Yıldız, S. (2007). Türkiye'de Kuru Kayısı Üretim ve Pazarlama Problemleri ve Çözüm Önerileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 337-360.
- Dokuzlu S. ve Söyler, İ. (2023). Coğrafi işaretlerde denetim etkinliğini artırma yöntemleri, *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 9(EKS 1), 15–25. <https://doi.org/10.61513/tead.1362042>

- European Union Intellectual Property Office (EUIPO). (2016), Infringement of protected geographical indications for wine, spirits, agricultural products and foodstuffs in the European Union. <https://uiipo.europa.eu/tunnel> (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2024).
- Gökovali, U. (2007). Coğrafi İşaretler ve Ekonomik etkileri: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141–160.
- Hajdukiewicz, A. (2014). European Union Agri-food Quality Schemes For The Protection and Promotion of Geographical Indications and Traditional Specialities: An Economic Perspective. *Folia Horticulture*, 26(1), 3–14. <https://doi.org/10.2478/fhort-2014-0001>
- Hasdemir, M. (2023). Ürün Raporu: Kayısı 2023. *Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları*, 377.
- İloğlu, N. (2014). Coğrafi İşaretlerin Tescili ve Denetimi Üzerine Farklı Ülke Sistemlerinin İncelenmesi ve Türkiye Uygulaması (Uzmanlık tezi, Türk Patent Enstitüsü).
- Keskin, H. (2019). Coğrafi İşaretli Yöresel Gıdaların Turistik Destinasyon Pazarlamasına Etkileri: Balıkesir ili örneği (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Loconto A., and Dankers, C. (2014). Impact of International Voluntary Standards on Smallholder Market Participation in Developing Countries: A Review of the Literature. Food and Agriculture Organization of the United Nations Agribusiness and Food Industries Series, No. 3, Rome, Italy.
- Maghaminia, M. (2019). Türk Sınai Mülkiyet Hukuku Çerçevesinde Marka ile Coğrafi İşaretlerin Karşılaştırılması. *The Journal of International Scientific Researches*, 4(1), 90–107.
- Malatya Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2022). Gıda üretim işletmeleri kayısı işletmeleri kayıtları.
- Menapace L. and Moschini, G.C. (2012). Quality Certification by Geographical Indications, Trademarks, and Firm Reputation. *European Review of Agricultural Economics*, 39(4), 539–566.
- Mercan Ş.O. ve Üzülmüş, M. (2014). Coğrafi işaretlerin bölgesel turizm gelişimindeki önemi: Çanakkale ili örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 67–94.
- Moschini G.C., Menapace, L. and Pick, D. (2008). Geographical Indications and the Competitive Provision of Quality in Agricultural Markets. *American Journal of Agricultural Economics*, 90(3), 794–812.
- Newbold, P. (1995). Statistics for business and economics. *Prentice-Hall*, United Kingdom
- Oraman, Y. (2015). Türkiye'de coğrafi işaretli ürünler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 76–85.
- Özdamar, K. (2009). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi. İzmir; *Kaan Kitabevi*
- Özgür, D. (2016). Specification term on the regulation (EU) No 1151/2012 of the European Parliament and of the Council of 21 November 2012 on quality schemes for agricultural products and foodstuffs. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18, 41-73
- Özkan, F.Z. (2023). Analysis of Quality Problems of Geographically Marked Agricultural Products in Türkiye: Malatya Apricot Example (Master Thesis) Debrecen University, Debrecen.
- Şahin, G. (Ekim 2024). Türkiye'de Coğrafi İşaret Kapsamındaki Tarım Ürünleri ve Uygulamadaki Yanlıklar. *TÜCAUM 2024 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, Ankara
- Türk Akreditasyon Kurumu. (2023). R10.14 Uygunluk Değerlendirme Programlarının Değerlendirilmesi Rehberi (Revizyon No: 04). Yürürlük tarihi: 01 Kasım 2023.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2024). Türk Patent ve Marka Kurumu 2024 yılı faaliyet raporu. Ankara. <https://www.turkpatent.gov.tr/faaliyet-raporlari-yillik> (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2025).
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2001). Coğrafi işaret tescil belgesi (Tescil No: 32).
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2024). Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürün Adları Denetim Raporu Hazırlama Kılavuzu. <https://www.turkpatent.gov.tr/cografisi-isaret> (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2024).
- Türk Standardları Enstitüsü. (2012). TS EN ISO/IEC 17065: Uygunluk değerlendirmesi-Ürün, proses ve hizmet belgelendirmesi yapan kuruluşlar için şartlar standardı.

- Türk Standardları Enstitüsü. (2013). TS EN ISO/IEC 17067: Uygunluk değerlendirmesi-Ürün belgelendirme temelleri ve ürün belgelendirme programları için kurallar standardı.
- Türkiye. (2017). 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (Resmi Gazete No: 29944, 10 Ocak 2017).
- Yenipınar U., Köşker, H. ve Karacaoğlu, S. (2014). The Importance of Local Foods in Tourism and Geographical Indication: Van herbal cheese. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2, 13–23.
- Yılmaz S. ve Güven, O. (2019). Geographical Indication of Turkish Food Products in the Process of Accession to the European Union. *International Journal of Agriculture Forestry and Life Sciences*, 3(2), 287–294.

Research Article**Coğrafi İşaretli Tarımsal Ürünlerin Denetimi ve Belgelendirilmesi: Malatya Kayısı Örneği***Audit and Certification of Geographically Indicated Agricultural Products: The Case of Malatya Apricot*

Fusun Zehra ÖZKAN Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi fusun.ozkan@altinbas.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-4784-3844	Mehmet HASDEMİR Dr., T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı mehmet.hasdemir@tarimorman.gov.tr https://orcid.org/0000-0002-6306-6045	Mine HASDEMİR Ziraat Yüksek Müh., T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı mine.hasdemir@tarimorman.gov.tr https://orcid.org/0000-0001-5936-9206
Özge SEÇMELER Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi ozge.secmeler@altinbas.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-5348-2782	Gökhan TAŞPINAR Öğr. Gör., Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi gokhan.taspinar@altinbas.edu.tr https://orcid.org/0000-0003-4145-5266	Sercan AZBAZ Serbest Araştırmacı sercsnazbaz@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-0146-0434

Extended Summary

Geographical indications, which refer to products originating from a specific region or identified with a region due to their distinctive characteristics, reputation, or features, also serve as a source of trust for consumers. Trust in products with geographical indications increases both the demand for these products and the number of registered geographical indications. In Türkiye, the number of geographical indication applications reached 431 in 2024 alone, bringing the total number of registered geographical indications and traditional product names to 1690. In many regions, local governments, civil society organizations, and producer organizations have made efforts to obtain geographical indication registration for products specific to their regions. However, when an effective control mechanism is not established for the use of geographical indications after registration, consumer confidence is undermined, unfair competition increases, and genuine producers suffer. Therefore, the benefits expected from geographical indications depend on the existence of an effective control system.

Türkiye ranks first in the world in terms of both production area and production volume. Türkiye accounts for 24.4% of the total apricot production area in the world, and 61.9% of Türkiye's apricot orchard area is located in Malatya. The products obtained in Malatya, the world's most important apricot production center, are produced and marketed with a geographical indication due to the characteristics of this region. “Malatya Apricot” was granted a geographical indication (place of origin name) in Türkiye in 2001 and in the European Union in 2017, thereby protecting it from any misuse or counterfeiting.

The Guide for Preparing Inspection Reports on Geographical Indications and Traditional Product Names published by the Turkish Patent and Trademark Office states that the registrant is responsible for ensuring that the inspection processes are carried out appropriately, and that the inspection authority “may seek assistance

from universities, research institutions, etc., or institutions and organizations that comply with the TS EN ISO/IEC 17065 standard during inspection activities.”

Article 39 of Regulation (EU) 2024/1143 of the European Parliament and of the Council (4) of Regulation 2024/1143 of the European Parliament and of the Council; for geographical indications referring to products originating from a third country, the verification of compliance with the product specification shall be carried out by one or more competent authorities designated by the third country or by one or more product certification bodies prior to the placing on the market of the relevant product. Article 41 of the same Regulation stipulates that product certification bodies must comply with and be accredited to either the EN ISO/IEC 17065 Standard or the EN ISO/IEC 17020 Standard for the delegated tasks.

ISO/IEC 17065:2012 Conformity Assessment - Requirements for Bodies Operating Certification of Products, Processes and Services states in clause 7.1 that “the certification body shall operate one or more certification programs covering its certification activities.” For this reason, the establishment of a certification program is necessary for the supervision of geographical indications by an accredited certification body.

In this study, the main features of the product certification program required for the use of the “Malatya Apricot” geographical indication by an accredited organization in accordance with the ISO/IEC 17065 standard have been designed as an example. The design of the certification program took into account the current situation of apricot businesses in the province of Malatya.

To determine the current status of apricot businesses, a survey was conducted in 80 apricot businesses selected by sampling from among the dried apricot businesses operating in the province of Malatya. According to the survey results, 47.50% of the businesses use geographical indications, while 52.50% do not. When asked why they did not use it, 35.71% said that it was not requested by the places where the product was marketed, 33.33% said that they did not need it, and 30.95% said that they did not have sufficient information. Therefore, it is considered appropriate to initiate training and publication activities for both apricot businesses and target markets.

85.00% of the businesses participating in the survey stated that they would request certification of the “Malatya Apricot” geographical indication if it were certified. However, 20.00% of the businesses believe that the geographical indication would be costly. This situation shows that support and incentives may be needed to promote geographical indication certification in small businesses. Area-based support and reduced credit applications for certifications such as good agricultural practices or organic farming, if applied to geographical indications as well, will contribute significantly to the spread of the system.

47.50% of the businesses surveyed use geographical indications, while 52.50% do not. In contrast, 85.00% of businesses stated that they would request certification if the “Malatya Apricot” geographical indication were to be certified. In this regard, 78.75% of businesses stated that the geographical indication would have a positive effect on their sales, while 56.25% stated that certification would create trust. These data support the emergence of a demand for a conformity assessment program in the market and indicate that it will be well-received.

Considering the current situation of apricot businesses operating in Malatya, along with the provisions of the legislation regulating geographical indications and accreditation requirements, it appears that a certification program can be established for control and certification purposes. The basic requirements for such a certification program are summarized below:

- Owner of the certification program: The owner of the program has not been directly defined within the scope of this study. However, considering the current legislation regulating geographical indications, it is assessed that the Malatya Chamber of Commerce and Industry, which has applied for registration, could be the owner of the Malatya Apricot Certification Program.
- Product definition: It includes the certification of apricots whose technical specifications are stated in the Geographical Indication Registration Certificate No. 32 dated 28.01.2001 of the Turkish Patent Institute. Although the certification program does not cover primary production, it will be verified that the apricots are grown in the geographical region and with the technical specifications stated in the registration region.
- Conditions applied in assessing compliance: On-site inspections, sampling, and laboratory analyses.
- Conformity assessment body (CAB) minimum requirements: It must establish a management system compliant with the ISO/IEC 17065:2012 Standard and obtain accreditation from the Turkish Accreditation

Agency or the European Accreditation Association or an internationally recognized accreditation body with mutual recognition agreements with the IAF within a maximum of two years from its initial accreditation.

- Assessment activities: CABs must conduct assessment activities with qualified and competent auditors and technical experts. If external resources are used, the applicable requirements of ISO/IEC 17025 for testing, ISO/IEC 17020 for inspection, and ISO/IEC 17021 for management system audits must be met.

- Application documents for certification: Records showing the legal status, address, production permits, capacity, and other legal permits of the apricot business to be certified, as well as the production process, storage conditions, and marketing channels must be submitted with the application.

- Evaluation (inspection/control) process: UDK must conduct at least one on-site noticed inspection per year for parties applying for certification. In this evaluation, sulfur analysis must also be performed based on the results of the risk analysis for the product. When taking samples for analysis, considering that products are stored in bulk piles, bags, and plastic containers, a homogeneous sample representing the product to be certified must be taken at the facility.

- Surveillance process: During the validity period of the certificate, UDK must conduct surveillance without prior notice to the apricot processing facility, based on the results of the risk analysis, on at least 10% of the total number of customers it has certified.

- Document validity period: Taking into account the storage period and shelf life, the validity period of the certification should be limited to a maximum of one year from the date of issuance.

- Cancellation and suspension conditions: Cancellation and suspension conditions and levels of sanctions within the one-year document usage period should be defined in the certification program.

- Notification of changes to the conformity assessment program: If the program owner makes changes to part or all of the certification program, they must notify the relevant accreditation body and certificate holders within 30 days. In addition, a reasonable transition period must be defined to comply with the changes made.